

חריות הפיוטים ודרכי ההגייה של בני צרפת ואשכנז הקדומים

א. החריוה כמקור להגייה - בעיית החריוה הגרפית

מסורת ההגייה של בני אשכנז וצרפת הקדומים (במאות ה"א-י"ג) נתבררה בכמה מחקרים חשובים¹, הם בים על עדויות משולבות של תעתיקי עברית באותיות לטיניות, על דרכי ניקוד של מחזורים ועל התבטאויות של מדקדקים המתייחסים לענייני מבטא. עוד מקור חשוב לעניין זה הוא דרכי חריותם של פייטנים בני הזמן והמקום, והוא הובא בחשבון², אם כי לעתים רחוקות יחסית. תומר פייטני חדש, שראה בזמן האחרון את אור הדפוס, יש בו כדי להוסיף על העדויות שנאספו עד כה ולשוב ולאשש את מסקנות החוקרים בכמה נקודות חשובות.

לכאורה, פשוט הוא שדרכי חריותם של פייטנים יעידו על הגייתם, שכן החריוה ביסודה בנויה על שוויון בין צלילים, אולם בהקשר של פיוטים קדומים הדבר טעון זהירות מסוימת. פייטנינו למדו את כללי החריוה מן המופתים הכתובים שהגיעו לידיהם. לצרפת ולאשכנז הגיעו פיוטים מארץ-ישראל, אשר אמנם שיקפו מערכת תנועות הדומה ביסודה לזו שהייתה נהוגה באשכנז ובצרפת³, אך בפרטי הגיית

* אני מבקשת להודות לפרופ' אילן אלדר, אשר קרא את כתב-היד של המאמר כחשומת דעת והעירני הערות מאלפות.

1. הבולטים שבהם הם י"ג גומפרץ, "הגיית האותיות בצרפת וגלגולה לאשכנז", בספרו מבטאי שפתנו, ירושלים תשי"ג, עמ' 1-23 (להלן גומפרץ); אילן אלדר, מסורת הקריאה הקדם-אשכנזית - מהותה והיסודות המשותפים לה ולמסורת ספרד, כרך א - ענייני הגייה וניקוד (=עדה ולשון ד), ירושלים תשל"ט (להלן אלדר); וראה אצל אלדר, עמ' יט ואילך, סקירה של ביבליוגרפיה קודמת.

2. ראה למשל גומפרץ, עמ' 9, וכן מאקס ויינרייך, "בני-הית ובני-חית באשכנז: הבעיה ומה היא באה להשמיענו", לשוננו כג (תשי"ט), עמ' 85-101 (להלן ויינרייך), בעיקר בעמ' 88. נציין שהעיצורים המשותפים בחרו, שנבסס עליהם את דיוננו מכאן ואילך, הם כל העיצורים של ההברה האחרונה (למן העיצור שלפני התנועה האחרונה בכל טור ועד לסוף הטור), על פי נורמת המינימום של התרייה בימי הביניים, כפי שביד בנימין הרושובסקי, "השיטות הראשיות של החרו העברי מן הפיוט עד ימינו", הספרות ב (תשל"א), עמ' 738 ואילך. בחרו הקלירי המופסק, המשתף בחרו לפחות שניים מעיצורי השורש (הרושובסקי, שם), לא נוכל להתחשב, כי אצל פייטני אשכנז וצרפת לא הייתה זו נורמה אלא לכל היותר העשרה מקומית שאין בה כדי ללמד על הגייה.

3. הכוונה בעיקר להגיית הקמץ ("הגדול") כפתח (הקמץ ה"קטן" הגוי בדרך כלל כחולם) והצירי כסגול; ראה חנוך ילון, "שבילי מבטאים", קונטרסים לענייני הלשון העברית א (תרצ"ח), עמ'

העיצורים שיקפו שיטה שנבדלה מההגייה המקומית בכמה פרטים, כפי שנבאר. אולם הפייטנים האירופיים לא שינו את כללי החריזה לפי המציאות הפונטית של מקומם, אלא ניסו לשמור על הכללים שנמצאו בפיוטים בעלי היוקרה ששימשו להם מקור לחיקוי. הבחנה קפדנית בין עיצורים בחריזות הפיוטים, כל זמן שהיא מתאימה לנהוג בפיוטים הארץ-ישראליים, אין בה אפוא כדי ללמד על דרכי ההגייה המקומיות. רק סטיות מן המקובל, מקריות בדרך כלל, יש בהן להעיד על מבטאו המיוחד של הפייטן.

באופן כללי ניתן לננות את החריזה בפיוטים האירופיים "חריזה גרפית": צלילים שונים זה מזה המסומנים באות אחת יחרזו זה בזה, אך הפייטנים ימנעו מלחרוז צלילים דומים המסומנים באותיות שונות זו מזו. הדבר בולט במיוחד בחריזות בגדכפ"ת דגושות ורפות: בכל תולדות הפיוט לא נמנעו פייטנים מלחרוז אותן זו בזו, גם כאשר יש עדויות ברורות שבפיהם היו אלה צלילים שונים זה מזה, אף שכמובן, השינוי במקרה זה הוא בעיקר באופן החיתוך: במעבר מסותמים לחוככים - בסיס החיתוך נשאר קרוב, ועל כן אולי גם הזרות הצלילית לא צרמה את האוזן.

ב. החריזה הלא-גרפית כנורמה

מובן שאין תיאור זה משקף את החריזה בעת התגבשותה, בתקופה הקלסית בארץ-ישראל. בקביעת דרכי החריזה של יוני או של ר' אלעזר בירבי קליר היה להגייה הממשית מקום נכבד, ובמקרים רבים עולה מפיוטיהם חריזה של עיצורים שונים זה מזה (גם בכתיבם!). כיוון שפיוטים קלסיים, בייחוד קליריים, שימשו דגמים לפייטני אירופה הקדומים, גם דרכי חריזה לא-גרפיות שנמצאו בפיוטים האלה נחשבו אצלם תקניות.

63-66; הנ"ל, "הגייה ספרדית בצרפת הצפונית בדרור של רש"י ובדורות שלאחריו", עניני לשון, אייר תש"ב, עמ' 16-31; אלדר, עמ' 16-30 ועוד.

4. דוגמה קיצונית לחריזה גרפית שאיננה בגד הנורמה באה בחריזות אותיות נחות באותיות הגויות, כגון לקראת/צבאות/מרבואות/להלאות (א"מ הברמן, רבינו גרשם מאור הגולה - סליחות ופזמונים, ירושלים תש"ד [להלן רבנו גרשם מאור הגולה, הברמן, עמ' יב]). כאן אין הכרת סיום שווה למילים החוזרות, והפייטן מסתפק בהופעה הגרפית של א בסמיכות לחולם לפני ת, בין שהיא נחה ובין שהיא הגויה. אך מקרה זה חריג, ולעת עתה לא מצאתי כיצא בו אלא עוד בשתי סליחות אנונימיות. ראה דניאל גולדשמידט, סדר הסליחות כמנהג ליטא, ירושלים תשכ"ה (להלן סליחות ליטא), עמ' קצט, שו' 25-28: נְסִמָּא/לְצָאָת/נְלָאִית/אָת, וכן דניאל גולדשמידט ואברהם פֶּנְקֶל (מהדירים), לקט פיוטי סליחות מאת פייטני אשכנז וצרפת, ירושלים תשנ"ג (להלן לקט), עמ' 752, שו' 9-10: מְשָׁאָת/נְקְלָאָת/שָׁאָת/אָת. וראה עוד הסבר לחופעה זו להלן, הערה 29.

חריזה שאיננה גרפית באותיות שיש להן מימוש עיצורי ולא תנועתי⁵ אפשר למצוא בפיוטים מצרפת ומאשכנז הקדומה בעיקר בשלוש פינות, וכולן יש להן יסוד בפיוט הארץ-ישראלי הקלסי:

1. ב/ב'ו

בצד ב דגושה הנחרת ב"ב רפה פייטנים חורזים גם ב/ו, וממילא גם ב/ו. כך, דרך משל, כבר ר' שלמה הכבלי, פייטן איטלקי שיצירתו השפיעה רבות על פייטני אשכנז, חורז בחופשיות ב'ו⁶. גם ר' יוסף טוב עלם, מהראשונים והחשובים שבפייטני צרפת, חורז ב'ו: טוֹבִים/שְׁלוֹוִים (פסח⁷, 575, 27-28); סְבִיב/קְשָׁבִיב/חֲבִיב/אָבִיב (סוכות, 346, 17-18). ואצל רבנו גרשם מאור הגולה ור' שמעון בירבי יצחק, מראשוני הפייטנים באשכנז, גם ב"ב, כגון לְהַזְבִּיד/הַעֲבִיד/הַכְּבִיד/לְדֹד⁸, וכן אצל עוד פייטנים רבים, אך אין זה חידוש אירופי וכך נהוג גם בפיוטים ארץ-ישראליים קלסיים⁹.

2. מ/מ'

חילופי מ/נ בסוף מילה מקורם כבר בלשון חכמים, והם מצויים - אם גם לא בשפע רב - אף בפיוטים ארץ-ישראליים. על טשטוש בהגיית מ/ן באשכנז ובצרפת כבר העיר גומפרץ, ואף ציין לחריזות פיוטים, בעיקר של ר' שמעון בר' יצחק, ואפשר להוסיף על כך עוד דוגמאות רבות¹⁰.

5. אין צורך לומר שאמות קריאה שאינן הגיוניות אינן מובאות בחשבון אף בעת החריזה הגרפית. כך בסופי מילים: א ו"ה המצינונות תנועת a, י, א ו"ה המצינונות תנועת e או ו ו"ה המצינונות תנועת o, באות זו בצד וו בחופשיות לאורך כל תולדות הפיוט ובכל מרכזיו. גם אותיות נחות בתוך המילים אינן מובאות בחשבון. על רקע זה כולטות עוד יותר בורותן הדוגמאות שהובאו בהערה הקודמת.

6. ראה עזרא פליישר, פיוטי שלמה הכבלי, ירושלים תשל"ג, מבוא, עמ' 81.

7. רוב הפיוטים להלן יצינו על פי מחזורי בני אשכנז לענפיהם: מחזור סוכות, שמיני עצרת ושמיחת תורה, מהדורת דניאל גולרשמידט ויונה פרנקל, ירושלים ה'תשמ"א (להלן סוכות), ומחזור פסח, מהדורת יונה פרנקל, ירושלים ה'תשנ"ג (להלן פסח). המספר הראשון לאחר הציין "פסח", "סוכות" וכדומה הוא מספר העמוד במחזור; המספר השני - מספר השורה בעמוד. הדוגמה מפיוטי ר' שמעון בירבי יצחק. ראה פסח, 461, 13-14; א"מ הברמן, פיוטי רבי שמעון בר' יצחק, ברלין-ירושלים תחר"ץ, עמ' לט, שר' יג'יד (להלן ר' שמעון בירבי יצחק, הברמן). אצל רבנו גרשם מאור הגולה ראה הברמן, עמ' כה: כָּה/כָּבֵה/נְחָא/הָנָה.

8. לעניין הגיית ב רפה כ"ו באשכנז ובצרפת ראה גומפרץ, עמ' 8; אלדר, עמ' 157. לשורשי חריזה זו בפיוט הארץ-ישראלי ראה מנחם זולאי, "מחקרי ייני", ידיעות המכון לחקר השירה העברית ב (תרצ"ו), עמ' רמה. בספר לא נהגה חריזה זו, ואכן, אברהם אבן עזרא בפירושו לקהלת ה, א מותח ביקורת על הופעתה בפיוטים קליריים. וראה לעניין זה גם יוסף יהלום, שפת השיר של הפיוט הארץ-ישראלי הקדום, ירושלים תשמ"ה, עמ' 193.

10. על חילוף זה בלשון חכמים ראה י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ב, ירושלים תש"ח, עמ' 1230-1232; יחזקאל קוטשר, "מחקרים בארמית גלילית", תרביץ כג (תשי"ב), עמ' 38-43; זאב בן-חיים, "מסורת השומרונים וזיקתה למסורת הלשון של מגילות ים המלח וללשון חז"ל",

3. ש/ם

כידוע, חילופי ש שמאלית ו-ם, גם באקרוסטיכון וגם בחריזה, הם מן התופעות הקבועות ביותר בפיוט בארץ-ישראל, ומסורת זו עברה לכל מרכזי הפייטנות האחרים, ובכללם זה שבמרכז אירופה. התפתחות מיוחדת לאשכנז ולצרפת שהושפעה מהחילוף הזה נראה עוד בהמשך.

כל ה"סטיות" הללו מן התרזיה הגרפית נעשו לחלק מן הנורמה הקבועה של התרזיה, ברב או במעט: חילופי ש/ם, למשל, מרובים יותר מחילופי ס/ן, אך אלו ואלו אינם נחשבים חריגים.

ג. סטיות שהיו לנורמה חדשה

על אף הניסיון לחרוז על פי המסורת לא יכלו פייטני אירופה להימנע מלחרוז - אם גם רק כפעם בפעם - בהשפעת מסורת ההגייה שלהם. נראה שחריגות יחידות חדרו מתחילה לפינות של הפיוטים, אולי כפליטות קולמוס, אך פייטנים מאוחרים יותר, שראו את החריזות החריגות שהתאימו למבטא שבפיהם, מצאו בהן אישור לחרוז כיצא בהן בהרחבה ואפילו בחופשיות. נציין כאן כמה סטיות כאלה.

1. ש/ש/ם

בצד פייטנים רבים המקפידים על חריזות ש ימנית ב-ש ימנית בלבד אנו מוצאים לא מעט סטיות מהנורמה, שיש בהן כדי ללמד על הגייה ייחודית של ש בפי יהודי אשכנז וצרפת: פייטנים לא מעטים חוזרים, ואף מחליפים באקרוסטיכון, ש ב-ש וב-ס¹¹. התופעה עולה מתחילה בכמה פינות של הפיוטים, ואצל ראשוני הפייטנים במאות העשירית והאחת-עשרה ניכר ניסיון שלא להיכשל בה, אך פייטנים בני המחצית השנייה של המאה השתיים-עשרה, כר' ברוך ממגנצא ור' אפרים מבונא,

לשוננו כב (תשי"ח), עמ' 232-233. לתופעה זו בפיוטים ראה גומפרץ, עמ' 9, המדגים על פי פיוטי ר' שמעון בירבי יצחק ור' יוסף טוב עלם, ומציין גם לפיוטי ייני; וראה גם זולאי, שם. גם תופעה זו גינה אבן עזרא, שם. עוד דוגמאות לחילוף פזורות בשפע יחסי במחזורי אשכנז וצרפת, ואין טעם לאספן כאן.

11. כך, לדוגמה, אצל פייטני צרפת ואשכנז האלה: ר' שמחה בר יוסף עלם (סוכות, 49, 16); יחשק/בסך; ר' אליעזר בר שמשון (סוכות, 19, 10-12): מַעֲשֵׂר/לַחֲסֵר/יִשָּׁר וכו'; ר' מנחם ברכי יעקב (פסח, 354): לְהַתְּמַדֵּשׁ/פְּרָדָם וכו'; ר' יוסף בר נתן (סוכות, 292, 5): מְנַשֵּׁי/לְהַשִּׁיא/נָשִׂיא; ר' מאיר ברכי אלעזר (פסח, 383): שְׁמִשִּׁי/שְׁמוּשִׁי/מְשׁוּשִׁי וכו'; ר' משה בר שמואל בר אבשלום (סוכות, 337, 7-8): נַעֲשֶׂה/תַּמְשֶׁה/נִנְשֶׁה/מִשָּׂה; יהודה (פייטן צרפתי, סוכות, 355, 30): נוֹשֵׂא/נָשָׂא/הוֹשֶׁה/מִשָּׂה; וכיוצא באלה אצל ר' יואל בר יצחק הלוי (סליחות ליטא, פ, 2-1): ר' דוד בר קלונימוס ממינצבורג (לקט, 177, 13-16 ועוד); ר' מנחם בר יעקב מוורמייא (לקט, 415, 34, 46 ועוד); ר' אברהם בר שמואל משפירא (לקט, 19, 25-26); ר' נתן בר יצחק (לקט, 507, 23-24 ועוד); ר' שמחה בר שמואל משפירא (לקט, 641, 3-6) ועוד רבים אחרים.

חורזים ש ב"ס בחופשיות גמורה¹². חילופי ש/ס מצויים גם באקרוסטיכון, וצוינו אצל ר' בנימן בר שמואל¹³, והם מופיעים בפיוטי ר' בנימן בר עזריאל שיידון להלן: שָׁנָאוּ בפתחת טורה שלאות ש (פסח, 585, 11). וכן שָׁטָן, שָׁנָעָר, שָׁעִיר במקום שמתבקשות שלוש חיכות הפותחות ב"ש (שם, 599, 116). בחילופים האלה יש עוד עדות לצדקת קביעתו של י"ג גומפרץ שבמאות ה"א-י"ג בצרפת ובאשכנז איבדה ש את ייחודה ונהגתה בדומה ל"ש ול"ס¹⁴. **החריזה המאוחרת אפוא משקפת כאן את ההגייה בפועל ולא גורמות חריזה קדומות.** פריצת מסורת החריזה בהיקף רחב כל כך דווקא בפניה זו דורשת הסבר. דומה שהדבר נעוץ בטשטוש המסורתי של ההבחנה הגרפית בחריזות ש ב"ס. כיוון שהמחסום הגרפי הנראה לעין לא עמד כאן בפני הפייטנים, עירובו של ש, הוזהה בכתיבתה ל"ש, בשעה שנודתה עמה גם בצלילה, היה כמעט בלתי נמנע במצב הזה.

2. פ/ק

אין ספק שבחקופה קדומה יחסית כבר איבדה ק את הגייתה הענבלית ונהגתה בדומה ל"פ¹⁵, ואולם פייטנים הוסיפו להבחין הבחנה גרפית בין ק ל"פ ברוב יצירותיהם. עם זה, כבר אצל כמה מהקדומים ומהחשובים שבפייטנים אנו מוצאים לעתים חילופי פ/ק. אפילו אצל פייטן קפדן כר' שלמה הבבלי נרשמה, כשגגה שיוצאה מלפני השליט, חריזת פ/ק במקום אחד: פָּר/קָרָק/סָקָר וכו'¹⁶. גם רש"י חורז פעם אחת מְלָקוֹחַ/לְפָקֶח/אֵין כְּחֶ/פָּקֶח קוֹח־¹⁷. מכאן ואילך חריזה זו מצויה בשולי הפיוטים, והיקריותיה מתרבות והולכות עד אשר בפיוטי ר' אפרים מרגנשבורג (במאה ה"ב) חריזות כ/ק רגילה לחלוטין וכלי התניות, ואולם גם אחרי ימיו פייטנים לא מעטים משתדלים להימנע מלחרוז פ/ק, וחריזה זו לא תימצא אצלם

12. את דרכו זו של ר' ברוך ממגנצא כבר ציין פליישר, "אזהרות לר' בנימן (בן שמואל) פייטן", קבץ על יד יא (כא, תשמ"ה), עמ' 25, הערה 87; אצל ר' אפרים מבונא ראה חריזות ש ב"ס במהדורת א"מ הברמן, "פיוטי ר' אפרים ב"ר יעקב מבונא", ידיעות המכון לחקר השירה העברית ז (תשי"ח), עמ' 229, 29-30; 260, 5-6 ועוד.

13. פליישר, שם. מן המפורסמות הוא שכבר בפרקים אלף-ביתיים שבמקרא ש מחליפה ש, אך אין לכך כל קשר לתופעה הנדונה כאן, גם משום מסורת בת מאות שנים של פייטנות הרואה ב"ש - ס לכל דבר וגם משום שבמקרים שלפנינו אין דין ש כדיון ש בלבד אלא גם כדיון ש ר"ס, שתיקן גם יתד.

14. ראה גומפרץ, עמ' 13-15, וביתר פירוט אצל הנ"ל, "השייך טלטוליה וגלגוליה", בספרו הנ"ל בהערה 1, עמ' 33 ואילך; והשווה לדברי הרד"ק לשופטים יב, ו, המעיד במפורש על "בני צרפת שאינן מבינים לקרוא השייך וקוראין אותה כמו ת"י רפה" (ראה גומפרץ, עמ' 15, ופליישר, שם). על הגיית ת רפה כ"ס עיין עוד להלן.

15. ראה גומפרץ, עמ' 15.

16. ראה בנרשם לעיל, הערה 6. הכתיב קרקר על פי חילוף הנוסח שם, בעמ' 244, וראה שם בביאור.

17. ראה א"מ הברמן, פיוטי רש"י, ירושלים תש"א, עמ' כו, מה-מח.

אלא באקראי¹⁸. יש לציין שגם כאן אין חריזה הגרפית מתבטלת, וכך כ רפ, שיש להן מסורת של חריזה זו בזו, חודרות מעתה שתיהן ב"ק.

3. ת/ט

כיוצא בחריזות כ/ק מצאנו דוגמאות לחריזות ת/ט. ט איבדה את הגייתה הנחצית באירופה ונהגתה כמו ת (דגושה ו)¹⁹, אך דומה שההיקריות של חריזות ת/ט מועטות מאלו של כ/ק. גם תופעה זו עולה פעם אחת כבר אצל אחד מראשוני הפייטנים באשכנז - רבנו גרשם מאור הגולה, בפירוטו המפורסם "זכור ברית": וְהַשְׁבָּטִים/עֲתִים וכו' (סליחות ליטא, קיט, 25-26; הברמן, לג). בכל זאת לא רבים הפייטנים שלמדו ממנו היתר זה, ורק בשולי היצירה באשכנז הוא מבצבץ. חריזה כמעט חופשית של ת/ט, כמו חריזות כ/ק, שבה ומופיעה אצל ר' אפרים מרגנשבורג²⁰.

ד. סטיות מקומיות ברוח הפיוט הקדום - הגיית העיצורים הגרוניים

ערעור הגיית העיצורים הסדקיים (א, ה) והלועיים (ע, ח, להלן בקיצור "הגרוניים") בארץ-ישראל בתקופה הביזנטית הביא לידי חילופים רבים ביניהם בחריזות הפיוטים הקדומים²¹. דוגמאות לחריזות אלו ודאי היו לפני פייטני אשכנז וצרפת, אך נראה שמעולם לא שימשו להם מקור להיתר כללי. אפשר שהסיבה לכך,

18. חריזת כ/ק אצל פייטני צרפת ואשכנז ראה, למשל, בפיוטי ר' יואל בר יצחק הלוי (סליחות ליטא, עד, 4-3; עז, 33-34; קנח, 3-4); ר' מנחם בר יעקב מוורמזיא (לקט, 413, 4; 416, 61; 417, 68; 421, 45); ובאקראי גם אצל ר' דוד בר קלונימוס ממינצבורג (לקט, 172, 40); ר' גרשם בר שלמה בר יצחק (לקט, 151, 5-6; 152, 17-18); עזריאל (לקט, 519, 18); וכן בסליחה אנונימית (כמנהג אשכנז המערבי, לקט, 710, 9-10) ובמיוחס מספק לר' אלעזר הרוקח (י' מיוזליש [מהדיר], שירת הרוקח - פיוטי רבי אלעזר מוורמזיא, ירושלים תשנ"ג, 302, 21-24). ר' ברוך ממגנצא מקפיד בדרך כלל על ההבחנה בין כ ל-ק, ובכל זאת ראה בפיוטיו, מהדורת א"מ הברמן, בידיעות המכון לחקר השירה העברית ו (תש"ו), עמ' פט, נא-נב: בְּיָכִים/נִפְסָקִים וכו', ועמ' קמא, ג-ד: מְסָקִל/קְלָקִל/נְחָקִל/אָפִל. אצל ר' אפרים מרגנשבורג הדוגמאות רבות. ראה בפיוטיו, מהדורת א"מ הברמן, בידיעות המכון לחקר השירה העברית ד (תת"ץ), עמ' קלג, כג (נִמְלָקִים/צוּעָקִים/מָכִים); קלח, ל (לְעָקוֹר/מְלֻכּוֹר/יִחְקוֹר); קמא, א-ד (חָקוֹר/עַל/בְּנִי/עָקוֹר; תְּפִיר/נִזְכִּיר/קִיר/קִיר) ועוד דוגמאות רבות.

19. ראה גומפרץ, עמ' 12.

20. חריזה אקראית של ת/ט ראה אצל ר' יצחק בר משה בעל אור זרוע (לקט, 363, 25-28); בסליחה המיוחסת, כנראה, בטעות לר' שלמה הבבלי (סליחות ליטא, קג, 10) ובסליחה אנונימית (כמנהג אשכנז המערבי, לקט, 707, 13-14). בפיוטי ר' אפרים מרגנשבורג הדוגמאות רבות יחסית. ראה במהדורת הברמן (לעיל, הערה 18), עמ' קלב, מג (לְעָמִיתוֹת/לְחָלִטוֹת/קְרִיתוֹת); קמ, יא (נִכְתָּם/מִכְבָּטִם/מִשְׁפָּטִם) ועוד.

21. ראה ש"י ראפפורט, "תולדות ר' אלעזר הקליר", בכורי העתים תק"ץ, וכן בספרו תולדות ודרשה תרע"ג, עמ' 208, הערה 10; וולאי, "מחקרי ייני" (לעיל, הערה 9), עמ' רמה; והשווה גם קוטשר, "מחקרים בארמית גלילית" (לעיל, הערה 10), עמ' 43-60.

לפחות בצרפת, נעוצה בהגייה מסורתית של הגרונים, הגייה שמנעה את עירובם בשעה שלא ניטשטשו בפי הדוברים²². בכל זאת יש מקרים המעידים על החלשה ועל עירוב של הגרונים בפניות מפינות שונות של הפיוטים. נסקור את הדברים על פי העיצורים המתחלפים.

1. ה/ח

החילוף המצוי ביותר בין העיצורים הגרונים בארץ-ישראל הוא חילוף ה/ח. באשר לאשכנז ולצרפת החוקרים מסכימים כיום שהגיית ח לא הייתה שווה בשני המרכזים: בצרפת ובגלילות הרינוס נהגתה ח בדומה ל־ה, ואילו בגרמניה נהגתה ח בדומה ל־כ, אף שהעדויות מלמדות על תקופה מאוחרת יחסית (בערך באמצע המאה ה־13)²³. הממצאים של חריות ה/ח בפיוטים אינם רבים, וכמעט כולם עולים מיצירותיהם של פייטני אשכנז הקדומים דווקא. כבר ביצירתו של ר' שלמה הבבלי באיטליה נמצאת תופעה זו פעם אחת²⁴, ובאשכנז היא עולה בשולי יצירתם של רבנו גרשם מאור הגולה (הברמן, יב: אֱלוֹהַ/לְפָלוֹחַ/לְסָלוֹחַ), ר' שמעון בירבי יצחק (הברמן, מו, ג-ה: הַר/יִבְחָר), ר' בנימין בר זרח (לקט, 131, 21-24), ר' מאיר ש"ץ (פסח, 32, 1-3) ועוד פייטנים מעטים. ממצאים אלו מאשרים שההגייה הקדומה של ח באשכנז הייתה, בדומה להגייתה בצרפת, קרובה ביותר ל־ה.

2. א/ע

חילופי א/ע מצויים גם הם לעתים, אך נדירים יותר. אמנם יש עדויות על הגייה גרנית ברורה של ע בצרפת²⁵, אך מצאנו כבר אצל ר' אליהו הזקן חריות יִתְאוֹ/נִתְעַב/לְדָאֵב/הָאֵב²⁶. באשכנז ידועה הזדהות ע ו־א²⁷; בפיוטים אפשר למצוא את החילוף אצל ר' יואל בר יצחק הלוי (סליחות ליטא, פב, 23-24) ור' אברהם בר שמואל משפירא (לקט, 18, 11-12), והוא מצוי עוד בכמה מקרים בפיוטים שאת מקום כתיבתם אי אפשר לזהות²⁸.

22. החוקרים מסכימים כי הגיית העיצורים הגרונים בצרפת לא הייתה שווה להגייתם באשכנז. להבחנה המסורתית בהגייה הגרנית של ה ו־ע בצרפת ראה גומפרץ, עמ' 20-21.
23. ראה גומפרץ, עמ' 20-21; אלדר, עמ' 62, 70, ובייחוד ויינרייך, עמ' 85-86. ויינרייך אף מציין לדיון המעניין של י"י נירלינגן, המנסה ללמוד על ההגייה המדויקת של ח מחרוויהם של הקלירי ורגמ"ה (יוסף אומן, פרנקפורט ענ"מ הרפ"ח, עמ' 6, סימן כא).
24. ראה בגרשם לעיל, הערה 6. גם על חילוף זה של ה/ח בחריזה הקלירית נמתחה ביקורתו של אבן עזרא (ראה לעיל, הערה 9, ואצל יהלום, שם, עמ' 192). אפשר שחריות הר/נבחר שיהלום מציין שלא מצא בפיוטים קליריים אינה אלא הדוגמה הרשומה בסמוך, המובאת מפיוטי ר' שמעון בר יצחק, והוא נחלף לר' אברהם אבן עזרא בר' אלעזר בירבי קליר.
25. ראה גומפרץ, עמ' 21-22.
26. ראה מרדכי סלוצקי (מהדיר), אוהרות לחג השבועות לרבינו אליהו הזקן, ורשה 1900, עמ' 64. בדוגמה זו בא, בצד חילוף א/ע, גם חילוף ב/ו.
27. ראה אלדר, עמ' 71-73.
28. ראה סליחות ליטא, צ, 33-36; צג, 77-78; לקט, 153, 3-4.

דוגמאות מסוג אחר מלמדות על היאלמות מוחלטת של א רע: חיבת מאד נחרת לעתים בהברת מור, כאילו היא נחה והי' חלומה. כך כבר אצל ר' שמעון בר יצחק בכמה מקומות (הברמן, מח, יט-כ; ג, ה-ו; קנג, ו-ח) ואצל ר' אלעזר הרוקח (לקט, 86, 11), ר' יצחק בר יצחק (לקט, 345, 22-23) ועוד. התופעה מאששת את מסקנתו של אילן אלדר, ש"במבטא הקדם-אשכנזי המזרחי אל"ף עיצורית שאחרי שוא נע נאלמה, והעיצור השואי ירש את תנועתה"²⁹. שלא אחרי שווא הדוגמאות נדירות, אך נמצאת חריות מְלָאָךְ/הִיָּלָךְ (בסליחה אנונימית מכתב-יד צרפתי, לקט, 670, 7). תופעה מקבילה של היאלמות עולה מחריות עִבְרָ/בְּרָ/לְבָר (ר' נתן בר יצחק, לקט, 512, 13).

3. א/ה; ע/ה

חילופי א/ה, ע/ה נדירים עוד יותר, אך אפשר למצוא חריות אֱלֹהִים/לְבִלְהִים/מְתֵהִים/חֲטָאִים (ר' אליעזר בר נתן [הראב"ן], לקט 68, 15), וכן וְנָטַבְעַ/וְגָבְהַ/שׁוֹבְעַ/רֹבַע (סליחה אנונימית מכתב-יד אשכנזי-מזרחי, לקט, 758, 5-8).

כל החילופים הללו מאשרים שהגיית הגרונזיים הייתה חלשה, עד להיאלמותם בהקשרים מסוימים.

ה. סטיות מקומיות ייחודיות

סטיות אחרות בחריות, שאף הן לא היו לנורמה אך הן מצויות לעתים, אינן סומכות על הפיט הקדום אלא הן פרי חריזה פונטית מקומית על פי ההגייה של בני אשכנז וצרפת.

1. א/י

החילוף הראשון מסוג זה שנתבונן בו קשור בהגייה הייחודית של י, ובעיקר י חרוקה. בפיוטים רבים נפוצה חריות יים/אים (ראה אצל ר' אלעזר הרוקח, פסח, 363, 3, ור' מנחם בר יעקב מוורמייזא, לקט, 411-412, 33-36), והיא מצויה בעיקר בחריות יים בהברת אים. התופעה בולטת בעיקר בפיוטי ר' בנימן בר עזריאל החבר מצרפת (ראה עליו עוד להלן), והוא חורז: מְחַלְאִים/מְצָרִים (פסח, 592, 34), וכן סוֹבָאִים/מִים (פסח, 594, 51). לאורך פיוט שלם באה חריזה זו בזולת שלו "אזכיר

29. אלדר, עמ' 71; ואין צריך לומר שכבר במדרשי חז"ל מצאנו דרשות המבוססות על היאלמות דומה של א, כגון טוב מאד-טוב מות (בר"ר ט, ה, עמ' 70; וראה גם ביטול הקוליות של ד בדרשה זו). הדוגמאות שהובאו לעיל בהערה 4 אפשר שהן מעין "תיקוני יתר" של פייטנים לאחר היאלמות א: עם העברת תנועתה לעיצור הקודם לה נשארו המילים החורזות בלא עיצור שווה לפני תנועתן האחרונה, ובכך אין הן מקיימות עוד את נורמת המיימוס של החריזה בימי הביניים. כיוון שהפייטנים ידעו שמותר לחרוז ברא ובגרונזיות אחרות, אף על פי שאין שומעים אותן, לא הבחינו עוד בין א נחה לרא עיצורית (שהרי במבטאם היו שתייהן נחות).

בתחן" (פסח, 470-473)³⁰, ומופיעים בו חרוזים כגון נִרְאִים/יְהוֹדָאִין (בתוספת חילוף סן/!)/פְּלָאִים/מִצְרִים//גְּבֻלִים/תְּלָאִים/מִצְרִים//נִרְכָּאִים/שְׁמִים/עֵינִים/מִצְרִים, וכיוצא באלו עוד הרבה בהמשך הפיוט. תופעה דומה, שכבר נרשמה במחקר, ניכרת גם בפיוטי רבנו תם³¹, אף על פי שהפיכת י (חרוקה) ל-א בצרפת תוארה בראש מילה דווקא³². ברצף יֵית ראה תופעה דומה בפיוטי ר' גרשם בר יצחק: פְּלָאִית/שִׁית/וֵית/בֵּית (לקט, 145, 33-36). מחילופים אלו עולה שִׁים (או יֵית) נקרא למעשה יֵאִים (או יֵאִית).

החלשת הגיית י עולה גם מהתייחסות ל-י עיצורית חרוקה כאילו היא נחה. כך בסליחה לפייטן ששמו מנחם (הכותב כבר במשקל הכמותי הספרדי, לקט, 405, 22): מְלִכִּי/כִי/בְּכִי. כל העדויות הללו מאששות את המסקנה בדבר דלדול י חרוקה בצרפת ובאשכנז, והגייתה הדומה ל-א (אשר אף היא הידלדלה, כפי שראינו)³³. מקרה נדיר הוא חילופי י/א גם כאשר י איננה מנוקדת בחיריק. תופעה זו ייחודית ולא תועדה עד עתה. היא מופיעה פעמיים בסליחה אנונימית, מכתב-יד צרפתי (לקט, 688, 5-6): יִשְׁאֵאִין/ > יִקְרָאִין/ < יֵאֲתִיִּין/יְחִיִּין, ובהמשך אותו פיוט (690, 39-40): אוֹת/צָבָאוֹת/לְהִיּוֹת/נִפְלְאוֹת; כאמור, התופעה הזאת נדירה, ואולי אינה אלא קוריוז מקומי.

2. ס/ש/צ

חילוף אחר, המזדמן רק באקראי, וכנראה רק בצרפת, הוא של צ ב־ס או ב־ש שמאלית. כך אצל ר' בנימן בר עזריאל הנ"ל: לְהֶצֶר/טְפֶסֶר (פסח, 595, 59); לְהֶצִיג/בְּסִיג/אָשִׁיג (שם, 65), וכן בסליחה לפייטן ששמו שמואל, בכתב-יד צרפתי (לקט, 618, 11-14)³⁴. החילופים הללו מועטים, אך הם שבים ומאששים את מסקנת

30. פיוט זה ראוי לחשומת לב גם מצד מבנהו: לכאורה באות כאן מחרוזות מרובעות שטוריהן מתולקים בציוורה היוצרת תריוה מסורגת, כנהוג בפיוטי וולת אירופיים (ראה פליישר, היוצרות בהתהוותם והתפתחותם, ירושלים תשמ"ד, עמ' 688-689). אבל בזולת הזה העמיד המחבר סיומות מקראיות המסתיימות תמיד במילה מִצְרִים, ולכן בפיוט בא למעשה חרוז אחיד (שכן כל טורי כל המחרוזות צריכים לחרוז במִצְרִים), ולצדו חרוז פנימי "פרטי" לכל סטרופה, היוצר בה תריוה מסורגת. את הפיוט תיאר בקווים כלליים פליישר, היוצרות, שם, הערה 21, אך תיאורו טעון תיקון על פי האמור כאן.

31. ראה גומפרץ, עמ' 17.

32. ראה גומפרץ, עמ' 15-18; וראה עוד הנ"ל, "לתולדות הגיית היו"ד", בספרו שנוכר לעיל, הערה 1, עמ' 51 ואילך.

33. מסקנות דומות הסיק אלדר, עמ' 76, על פי כתיבים כגון יופי במקום יופי או שאים במקום שִׁים במחזור אשכנזי.

34. בסליחה אנונימית בכתב-יד צרפתי בא הנוסח (המשובש!) הזה (לקט, 667, 28): נְהֶרְסָה/נְדוּשָׁה. שתי התיבות אמורות לחרוז זו בזו על פי תבנית הפיוט, אך לתיבת נְדוּשָׁה אין כל משמעות. נראה שהפייטן כיוון לומר נְדוּשָׁה (בחילופי ש/ס, כמקובל), והמעתיק, אשר צ נשמעה לו דומה ל-ס ול-ש, הוסיף אותה מסיבה כלשהי. לבטי כתיב אחרים של המעתיק באים

החוקרים בדבר איבוד הנחציות של צ בפי בני צרפת והגייתה בדומה ל-ס (ול-ש)³⁵.

ו. סטיות חד-פעמיות

אמנם הסטיות מן החריזה הגרפית מרובות, אך אין הן מצויות אלא בחלק קטן מן הפיוטים. רוב הפייטנים השתדלו להקפיד בחריזותם, וחילופים למיניהם כל זמן שלא "הוכשרו" ונעשו נורמה באים אצלם כנראה בלא משים, כפליטות קולמוס מקומיות, ומשום כך דווקא המידע הפונטי העולה מהם חשוב במיוחד. אולם לעתים רחוקות נקרה על דרכנו פייטן אשר איננו מקבל כלל את "חוקי" החריזה הבלתי כתובים של הפיוטים, כנראה מתוך אי-הבנה, והוא מבכר חריזה פונטית, על פי שמיעתו שלו, מהחריזה המסורתית, ובכך הוא מתעד דרכי הגייה אשר ברגיל לא הגיעו לידי תיעוד בחריזות הפיוטים.

בסעיפים הקודמים הזכרנו דרכי חריזה חריגות אצל הפייטן ר' בנימן בר עזריאל, אך לא בודדנו אותן לגמרי, משום שמצאנו כיוצא בהן אצל עוד פייטנים (מעטים). אולם דרכי החריזה של ר' בנימן בר עזריאל חורגות לחלוטין מן המקובל גם בפניות אחרות. פייטן זה פעל בצרפת, כנראה בסוף המאה ה"א או בראשית המאה ה"ב³⁶. כל פיוטיו שהגיעו לידינו ידועים היום מכתב-יד יחיד³⁷, והם ובכללם קדושתא מקיפה לשביעי של פסח נדפסו לא מכבר במחזור לפסח במהדורת "פרנקל"³⁸. פיוטיו מלמדים על שליטה מרשימה במסורות של לשון הפיוט ובמהלכיו התוכניים, אם כי בצדדים הטכניים נראה שמקצת המסורות היו רופפות בידיו³⁹. מתוך עיון בחרוזי פיוטיו מתברר שפייטן זה הקפיד פחות מחבריו על הכללים הקבועים של החריזה. אמנם הוא משתמש בחריזה הגרפית המסורתית גם כאשר ברור שהצלילים

בטור הבא בסליחה זו: חסום פה / והשפה ואספה / עֲלִימו רְעוּת. כפילות והשפה ואספה מיותרת, והנוסח קשה; נראה לקבל את דעת א' פרנקל שצ"ל והספה, בצורת ציווי; המעתיק החליף מתחילה ס ב"ש, וחזר ו"תיקן" - אך ניסה (בלא צורך) להתאים את הצורה לפסוק (בדב' לב, כג). בין כך ובין כך, לבטי הכתיב של המעתיק בן צרפת משקפים הגייה דומה של ש, ס רצ.

35. ראה גומפרץ, עמ' 12.

36. ראה Leopold Zunz, *Literaturgeschichte der synagogalen Poesie*, Berlin 1865, עמ' 145-144.

37. הוא כ"י לונדון, הספרייה הבריטית 1056 (=Add. 11639); ראה פסח, מבוא, עמ' נ.

38. ראה לעיל, הערה 7. ואלה הפיוטים: גוף היוצר "אומרה לאלי בהגיגיו", בעמ' 433 ואילך; הוולת "אזכיר בתחן ובאהב" (שהזכרנו קודם) בעמ' 470 ואילך; הקדושתא "אבוא בגבורות" בעמ' 580 ואילך.

39. הדבר בולט במיוחד בחלוקה האקרוסטיכנית הבלתי שגרתית של התוליה הראשונה בקדושתא. נטייה למנייריזם ניכרת בשילוב הקבוע של הסימיות המקראיות באקרוסטיכון בקטעי פיוט רבים.

הנחרזים אינם זהים⁴⁰, אך מדי פעם בפעם מופיעים אצלו חילופי ההגיים הבלתי שגרתיים, המובאים להלן.

1. ד/ו

בארבעה מקומות בקדושתא ר' בנימן בר עזריאל חוזר ד רפה ב"ו: לְעֶזְרָא/מְעוֹז/עוֹד/עוֹז (פסח, 581, 9-10); יִרְגְּדוּן/יִחְפּוּן/יִרְגְּזוּן (597, 97); וְיִחְרְדוּן/יִאֲחִזּוּן (599, 114); לֹעֶז/מוֹעֶד/נְעֶד (שם, 122). התופעה החוזרת מוכיחה שאין זה מקרה, וכיוון שהיא חריגה ביותר, ניתן ללמוד ממנה על הגייתו של הפייטן, אשר ד רפה נשמעה לאוזנו דומה ל"ד". ממצא זה מאשר את קביעות החוקרים בעניין קיומה של ד רפה בצרפת במאה ה"ב"⁴². לא נוכל לקבוע על פיו אם ד רפה נהגתה בדיוק כמו ז או בהגה קרוב⁴³, אך למראה החילופים האלה קשה שלא להיזכר בדברי יהב"י הנקדן: "קצת בני צרפת הוציאו את הדל"ת כמו הזי"ן" ובהזרותו מפני עירוב עד בעז ומפני טשטוש ההגייה של ד רפה הסמוכה ל"ו, כגון וילד זקונים"⁴⁴.

2. ס/ת

חילוף ת רפה ב"ס מצאנו אצל ר' בנימן בר עזריאל פעם אחת: רִינָת/עֲנָת/כְּנָת/לְהִנָּס (585, 3), אך לצד חילופי ד ב"ו ודאי שאין זה מקרה, וזו אפוא עדות גם להגיית ת רפה בדומה ל"ס" - תופעה שנרשמה גם היא בצרפת הקדומה⁴⁵, וכידוע, נהגה ברוב ארצות אירופה עד ימינו.

40. כך הוא חורו, דרך משל, ד או ת רפות בדגושות; בסמוך נראה שבהגייתו הבחין יפה בין רפה לדגוש בעיצורים האלה.

41. "פרנקל, בפירושו למחזור לפסח, הבלית הריזות חריגות אלו. נראה שעל פי דרכו זו של הפייטן ניתן אף לפרש לשון קשה במקום אחר בקדושתא: המשלש (עמ' 583, 29-30) נפתח במילים: סֶתֶר סֶלָה תִּחְיָה וּמְעוֹז / סֶפֶר אֱלִי בְּלִי לַמְעוֹז. לשון לְמְעוֹז קשה להולמה, והצעת המהדיר שהיא לשון הסתר, על פי ישעיהו ל, ב, קשה, שגם בישיעה הפירוש הרגיל ללשון לעוז במעוז הוא לשון חזק (ת"י: לאתקפא בתקופ) ולא לשון הסתר. אך כיוון שראינו את חילופי ד/ו בחריזות הפייטן הזה, נראה מעתה שאין לְמְעוֹז אלא לְמְעוֹד, והלשון מיושב בלא כל קושי. הכתיב ב"ו יכול להיות "תיקון" המעתיק לשם החרוז או שיבוש מתוך אי הבחנה שבהגייה. ראה גומפרץ, עמ' 9-11; אלדר, עמ' 106-107.

42. גומפרץ, שם, מוכיח על פי תעתיקים שהיה הברל בין ד רפה ל"ו: לדעתו, ד הייתה אינטרדנטלית (בין-שינית), ואילו ו - פוסטדנטלית (מכתשית).

43. ראה הבאות אלו ופירוט נוסף בעניין אצל אלדר, עמ' 106 (בעיקר בהערה 207), 107.

44. גומפרץ, שם; אלדר, שם. במקום אחד מצאנו לכאורה חילוף דומה גם אצל ר' יוסף טוב עלם: מְצַמִּיתִים/נְעַמִּסִּים/מְתִים/מְתִים/מְתִים/מְתִים/מְתִים (פסח, 165, 17-19). אולם ר' יוסף טוב עלם מקפיד בדרך כלל בחריזתו ואין אצלו חריגים כגון זה, והפיוט הזה הגיע אלינו בכתיב-יד אחד בלבד, ומבחינת עניינו אפשרי גם הנוסח נְעַמִּיתִים במקום נְעַמִּסִּים. משום כך חייבים אנו לשקול את האפשרות שלא הפייטן החליף כאן ת ב"ס אלא המעתיק. מכל מקום מדובר בכתיב-יד צרפתי קדום, ואם ראייה להגיית הפייטן אין כאן, ראייה להגיית המעתיק יש כאן. עוד היקרות של חילוף זה באה בסליחה אנונימית, גם היא בכתיב-יד צרפתי, ובה נחרזים: מְעַשִׂי/נוֹגְשִׁי/מְקַסִּי/מְתִי (לקט, 665, 21-24). מדובר בשיר מעין אזורי, והצלעית החוזרת במתי באה בראש

3. טשטוש הקוליות בגרמניה

פייטן אחר שלא הקפיד בהריותו ופתח פתח לחריגות היה ר' מנחם בר יעקב מוורמזא. בהיותו בן גרמניה, רוב סטיותיו מלמדות על טשטוש ההבחנה בין הגיים קוליים למקביליהם הלא-קוליים, בעיקר בסופי המילים, תופעה שנרשמה לא אחת אצל יהודי גרמניה ומאפיינת את הגייתם עד ימינו.

חילופים אחדים מסוג זה מופיעים אצל ר' מנחם:

א. ד/ת: אַרְיִתַּח/נִשְׁחַח/נִכְחַח/מִנְחַח (לקט, 430, 17-20)⁴⁶; וּשְׁלֵא בִסוּף מִלְּהָ: הָאָדָם/מִיָּדָם/אֲדָמָתָם/נִרְדָּם (שם, 428, 1-2).

ב. ו/ף: אֱלִי/שְׁתִּילִי/חֹלֶף/עֲלִי (לקט, 425, 35-36)⁴⁷.

ג. ז/ס/ש: לְבוֹז/רְמוּס/חֲמוּשׁ/תְּמוּז (לקט, 429, 1-4). כאן מצטרף חילוף ש/ס המקובל אל טשטוש הקוליות המתבטא בצירוף ה־ז לקבוצה הנחרזת.

הבאנו דוגמאות לחילופי הגיים בחריזות הפיוטים, אשר יש בהם משום תוספת עדות לדרכי ההגייה של בני צרפת ואשכנז בעיקר במאות הי"א והי"ב. ניסינו לעמוד על הוזהירות הדרושה בשימוש בפיוטים כבמקור ללמוד ממנו על דרכי הגייה, וכן להראות מידות של השפעה פונטית על חריזות הפיוטים. מובן שאין בדברים האלה אלא משום פתיחת פתח לעיון מקיף יותר בחריזותם של פייטני אשכנז וצרפת הקדומים, ואפשר שפרסום עוד פיוטים יוסיף עדויות למבטאם הקדום של פייטנינו באירופה.

הטור הנושא את החרוז הקבוע. בנקודה זו בפיוטים קיימות לעתים חריגות בחריזה, ואפשר שמשום כך הרשה לעצמו הפייטן לסטות כאן מן המקובל, אך ברור שגם בפיו נהגתה ת רפה כ"ס.

46. חילוף זה נזכר גם באזהרות יחב"י הנקדן, המגנה את ההוגים מילים כגון גד/גת, תמיד/תמית בלא הבחנה ביניהן. ראה אלדר, עמ' 107. דוגמה דומה באה בלשון ר' ברוך ממגנצא, החורז: עֲרֻבֹת/לְשֻׁבוֹת/עֲרֻבֹת/פְּבוֹד (מהדורות הברמן, נת, ו-י); אך כאן שוב באה תיבת כבוד החריגה בצלעית הראשונה בטור הנושא חרוז מעין אזורי (ראה בהערה הקודמת). חריגה בוטה יותר באה פעם אחת אצל ר' אפרים מבונא, החורז גם הוא שלא בסוף מילה (הברמן, 248-249, 69-70): לְעֵזֶר/גִּדְרִי/לְסִתְרוֹ/נָדָר. כיוון שמדובר במקרה יחיד בפיוטיו המרובים, נראה שאין זו אלא פליטת קולמוס ולא שיטה, אך הלימוד העולה ממנה מעניין.

47. לעניין זה ראה גם את אזהרת יחב"י הנקדן מפני התלפת המילים ויצף/ויצו, כף/קו. מילים אלו הביא אלדר, עמ' 157.